

ZAHRADNÍČKOVA LA SALETTA

znamení doby

Zahradníčkova básnická skladba *La Saletta* je jakousi sumou básnických názorů na poválečný svět a zároveň dilem, které spolu s posmrtně vydanou skladbou *Znamení moci* symbolicky završuje jeho tvorbu. „Jsou v ní, v *La Salettě*, přítomny všechny (...) básně minulé, i ty, jež napsány nebyly, jsou v ní všechny krajiny, jimiž básník prošel, všechno utrpení, všechny naděje a vítězství, všechno je zde, jenomže vyvýšeno a rozšířeno po zákonu života, jenž nestojí“¹, napsal v doslovu k jejímu prvnímu vydání Bedřich Fučík. Je to skladba, již pochopit znamená porozumět Zahradníčkovu válečnému prožitku i složitosti jeho postavení v období poválečné poněkud iluzorní svobody. Už těsně před začátkem války napsal Zahradníček v dopise příteli R. Černému: „Čím dál víc se ukazuje, že my jsme zde kvůli Bohu a ne Bůh kvůli nám jako nějaký strážce pořádku, který jsme si chtěli sami udělat. Ale tolik lidí to nechce pořádek uznat a z toho je člověku nejvíc úzko, víc než z těch ran, které na nás dopadají a které musí dopadat, ať už je k nim užito ruky jakékoliv, dokud to z nás nebude vytlučeno“. Znamená to přijmout všechny hrůzy, všechna utrpení, která nás postihnou jako oběť za naše viny a selhání, jež porušily řád světa. Válka, toto období zkoušek a bolesti, by se měla stát podle Zahradníčka pro celý národ zdrojem velkých nadějí, neboť právě utrpení může národ očistit od všech hříchů minulosti a nabídnout mu cestu k budoucí mravní obrodě. Proto je v Zahradníčkově válečné poezii tolik apelativnosti a naléhavosti, proto má jeho poezie často charakter modlitby, v níž básník zasvěcuje národ Bohu a prosí o požehnání všechny zemské patrony, v nichž spatřuje jediné a hlavní garanty národní velikosti (mám zde na mysli především jeho válečnou sbírku *Korouhve* a po válce vydaný *Žalm roku dvaadvacátého*).

1 B. Fučík: doslov, in J. Z.: *La Saletta*, Praha 1947, s. 69.

Válka skončila a s ní i ty největší hrůzy a my se můžeme ptát: proč píše Jan Zahradníček *La Salettu* právě v době, když kolem zaznívalo tolik básnických díky za znovunabytou svobodu? Zněly však přesvědčivě? Válka sice už nebyla, ale to, co jí vstoupilo do lidských myslí – vzpomeňme na Adornovy úvahy o smyslu poezie po Osvětimí – byl strašný civilizační i mravní debakl, z něhož se jen těžko hledala východiska. I přes snahy proměnit konec války v počátek nového společenského pořádku nebylo možné přehlušit otázky po smyslu prožitého utrpení. Rozpad dosavadního obrazu světa i skepse vůči dalším životním i uměleckým perspektivám ovlivňovaly nejen mladou nastupující básnickou generaci, ale i tvůrce Halasova a Holanova významu. Holanovy verše z *Prvního testamentu* znějí opravdu až prorocky:

Teď bez proroků, kteří děsí
a s nimiž jsme se střetali,
chcem budovat, co nás jen slaví...
Jenomže sama země praví: bez ryzí transcendentály
se žádná stavba nedostaví,
nikdy, ach, nikdy nedostaví²

Jestliže toto napsal autor *Rudoarmějců*, jak silná musela být odezva válečného prožitku v české křesťansky orientované tvorbě, očekávající duchovní katarzi národa, jež se nekonala. Proměna prožitého utrpení v osten touhy po hodnotách transcendentních se ukázala být totiž jen a jen iluzí; skoro všichni mířili a spěchali za vidinou zmaterializovaného ráje, všechna prožitá hořkost a bolest se měnila v relikvii dosud vládnoucího odcizení, jehož dny mají být sečteny tváří v tvář nadcházející říši svobody. Obecnou neschopnost a hlavně nechut' vidět válečné utrpení v dimenzích duchovních vnímali mnozí křesťanští tvůrci nejen jako podstatné selhání evropské civilizace, ale i jako jistý předobraz budoucího vývoje směrem k totalitě. Básnická tematizace tohoto prožitku se objevuje nejen u autorů, jako byli např. J. Čep a J. Deml, ale velmi výrazně ji cítíme i v tvorbě nastupujících básníků – Vladimír Vokolek: *Cesta k polední* (1946) a Ivan Slavík: *Snímání* (1947). Při artikulaci těchto pocitů a prožitků nacházeli křesťansky orientovaní autoři oporu zejména v díle Maxe Picarda, jehož kniha *Člověk na útěku* vyšla už před válkou u Josefa Floriana ve Staré říši a stala se v mnohém doslova erbovní filozofickou

2 V. Holan: První testament, in *Havraním brkem*, Praha 1946, s. 233.

práci autorů vzešlých ze staroříšského okruhu; v roce 1948 pak vyšla, opět se značným ohlasem, Picardova nová práce *Hitler v nás*. Kromě Picarda zde bylo i silné souznění s Bernanosovým pohledem na soudobou realitu (*Francie proti robotům, Listy Angličanům*); bez vlivu nezůstaly ani práce J. Maritaina *Integrální humanismus* (1947), E. Mouniera *Místo pro člověka - manifest personalismu* (1948) a Ch. Dawsona *Pokrok a náboženství* (1947).

Vrcholnou básnickou konkretizací těchto prožitků se posléze stala Zahradníčkova poéma *La Saletta*. V La Salettě, malé horské vesnici poblíž Grenoblu, se podle lidové tradice zjevila v roce 1846 plačící Panna Maria dvěma malým pasáčkům Melanii Calvatové a jejímu druhu Maximinovi a oznámila jim, že na lidstvo dopadnou velké katastrofy, nebude-li znovu poslušné Božích příkázání. I když toto mariánské zjevení (oficiálně akceptované katolickou církví v roce 1851) nikdy nedosáhlo takového věhlasu jako Lurdy nebo portugalská Fatima, přesto se stalo součástí mariánského kultu, a to nejen u katolíků francouzských. Jedním z nejhrolivějších propagátorů tohoto zjevení byl francouzský bojovný katolický publicista Léon Bloy, a díky jeho nadšenému obdivovateli Josefu Florianovi se lasalettský příběh brzy stal doslova klíčovým znamením příslušnosti k Florianovu staroříšskému okruhu. J. Florian vydal už před první světovou válkou několik knih o La Salettě a svou charismatickou zapáleností dokázal probudit zájem o toto mariánské zjevení i u celé řady českých katolických intelektuálů; kromě Zahradníčka byli citeli Panny Marie Lasalettské i J. Čep, J. Durych, J. Deml, B. Reynek, A. Vyskočil a další. Právě lasalettská vize katastrof, jimiž bude lidstvo ztrestáno za svou zpronevěru Božím zákonům, stojí patrně u kořene Florianovy apokalyptičnosti, tak výrazně ovlivňující jeho prožitek první světové války, a také, což je důležitější z literárněhistorického hlediska, i u zrodu nejednoho z expresionistických obrazů zmaru a rozkladu v tvorbě Reynkově, Durychově a Demlově. La Saletta byla pro básníky – katolíky doslova jakýmsi toposem krizovosti světa, jenž je na útěku před Bohem. Zahradníčkovy zklamané naděje z poválečného vývoje se proto zákonitě promítly právě do tohoto příběhu, protože v něm našel oporu pro svůj prorocko-apokalyptický pohled na současnost i na budoucí vývoj českého národa.

V *La Salettě* se metaforicky sugestivní líčení katastrof a hrůz – barvy odlepené od věci plují vzduchem jako rubáše / hledající mrtvého svého, vůně zůstaly stát / jak Marie před otevřeným hrobem – stírá s velice tvrdými odsudky poválečné reality:

Státy mají co stát, aby se nezdály jen dětskou záležitostí
 po zuby ozbrojené armády jen loutkami z Kašpárka
 Jakékoli budování se děje pod firmou Demola
 setbou přivolávají hladomor.

Zahradníček pak v závěru zaklíná a prosí celý světadíl i svůj národ:

Aby se tak Evropa vrátila k své první lásce
 holdujíc Beránkovi
 Aby se tak můj národ vrátil
 svatý Václave.

Tímto apelem i prosebnou invokací *La Saletta* končí; v nich je také sumarizován smysl i záměr celé této rozměrné básnické skladby. Nemožno zde hlouběji analyzovat její nepochybné básnické hodnoty. Upozorňuji jen – a každému čtenáři Zahradníčka je to zřejmé – jak zde do pozadí ustoupila básníková předválečná artistnost a touha po tvarové dokonalosti a jak vše směřuje k prorockému gestu, k verši-apelu, jenž chce být varovným příznakem „času všedně morového“. A znamením času se tato skladba stala opravdu více než výrazně.

Postavení Jana Zahradníčka i ostatních obdobně orientovaných intelektuálů bylo v letech 1945–48 víc než složité. Některé z jejich postojů, zejména za tzv. druhé republiky, byly až dramaticky zveličovány, aniž by někdo zaznamenal, že katolíci i levice měli před válkou v mnoha směrech skoro identické výhrady vůči liberalistickému charakteru první republiky; vůbec už nemluvě o komunistické tezi o imperialistickém charakteru války v letech 1939–41, zdůvodňující distanci KSČ od domácího odboje. Jmenovat v těchto souvislostech např. S. K. Neumanna či I. Olbrachta bylo v letech 1945–48 skoro nepředstavitelné, zatímco J. Zahradníček, autor *Žalmu roku dvaatřicátého*, tohoto umělecky nejvypjatějšího svědectví o hrůzách heydrichiády, byl ostouzen ze všech stran: nejen ve stranické *Tvorbě* (J. Pilař, J. Taufer), ale zejména v *Kulturní politice*, kde jej V. Běhounek neváhal nazvat „kolaborantem před kolaboranty“³ a v jiném článku dokonce „žákem Goebbelsovým a věrným spolupracovníkem Moravcovým“⁴. A to naprosto ne pro jeho výroky o židovsko-zednářských elementech, jimiž se Zahradníček za druhé republiky prezentoval jako typický netolerantní představitel předkoncilního katolí-

3 V. Běhounek: Kolaborant před kolaboranty, *Kulturní politika* 1. 12. 1946.

4 V. Běhounek: Co dělají v české kultuře, *Kulturní politika* 1. 12. 1945.

cismu, ale především proto, že znevažoval komunistické ideály. Citát ze Zahradníčkova článku o „růžové pusince, která upírá oči k pěticipé hvězdě východu a živí sebevražednou nadějí ve spásu skrze komunismus“, to byl leitmotiv víceméně všech útoků, jimiž ho pronásledovala celá česká levice. Jestliže i J. Chalupecký mohl v souvislosti s kauzou Achmatová – Zoščenko v *Listech* napsat „Snad ani nejvášnivější odpůrce ideologický (s výjimkou leda těch, kdo jsou psychicky zatíženi protistalinským komplexem) neupře vedoucím lidem SSSR, že mají vzdělání a že chtějí svému lidu prospět“⁵ a V. Černý při stejné příležitosti říci „... i my chápeme socialismus jako společenský stavební princip, umožňující nejvyšší možnou míru lidské svobody, jak jen dovoluje lidská přirozenost“⁶ – nelze pak nevidět, v čem a v jakém smyslu byla Zahradníčkova *La Saletta* znamením doby. Byla prostě uměleckou antitezí všech těchto a jim podobných úvah a snah, jejichž nositelé neviděli – anebo nechtěli vidět – nebezpečí dialektiky, která z poznané nutnosti svobody vymycovala svobodu a ponechala jen nutnost podřídit se stranické linii. Význam *La Saletty* byl tragicky dovršen v rozsudku nad básníkem, vynešeném 4. 7. 1952: „Obviněnému Janu Zahradníčkovi byl trnem v oku socialismus, pokrok... ve svých názorech byl věrným přísluhovačem Vatikánu, obdivoval se feudalismu a nenáviděl dělnickou třídu. Jestliže jeho básnické sbírky měly tento charakter již před válkou, jeho práce poválečně, jako *La Saletta*, nesou již výslovně a zřejmě protisocialistický a protipokrokový charakter.“⁷

K tomu není už co dodat. Snad jedině to, že i slovo básníkově může být tou největší obětí, stojí-li za ním opravdovost života umělce, který se nemohl a ani nechtěl vyhnout svému osudu. V případě Jana Zahradníčka to platí víc než vrchovatě.

5 J. Chalupecký: Kultura politika, *Listy* 1947, s. 472.

6 V. Černý: Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného, *Kritický měsíčník* 1946, s. 383.

7 Z. Rotrekl: Jan Zahradníček, in *Skrutá tvář české literatury*, Brno 1993, s. 160.